

csorba, ha az élet és kultura szolgálatába szegődik s ha e célból szigorán lazít s ha finomsága árán elemeit nagyítja. Ezért tárgyalja Volkelt bőven a philosophia viszonyát a valláshoz és a kulturához. Nehéz e kérdésekben távol maradni a végletektől s Volkeltnek sem sikerült egészen, főleg midőn bárcsak hozzávetőleg a jövő kor vallásának elemeit állítja össze. Igaz, hogy nem akarja a pusztá és korunkban nagyon is túlbecsült tudással pótolni a vallást, távol van attól, hogy korunk szellemi és erkölcsi vívmányait vakon bámulja, s így e részben is különbözik a pozitivismus dagályos szószólóitól. Volkelt a modern élet minden nyilvánulását tudományban, művészetben, az állami és társadalmi viszonyokban higgadt gondolkodással mérlegeli s megkívánja — eltérően némely tekintélyes elődjétől — hogy a philosophia ne zárkózzék el az üdvös és kárhozatos tünetek vizsgálatától. Philosophia és kultura kölcsönhatásban állanak egymáshoz, de szükséges, hogy a philosophia céltudatosan hasson az élet összeségére. A fennálló viszonyok vizsgálatából emelkedjek a bírálatra s a határozatlan, alaktalan életnek tüzzön ki megvalósítható célokat, s készítse elő a szellemeket az átalakulás eredményeire, másrészt mérsékelje a veszélyes egyoldalúságokat s mutasson rá a népszerű irányok ösvényeire, figyelmeztesse a jelenbe merült szellemet, hogy a múlt nem mindig elavult, hogy sok a mester-séges kilátás, melyekben biznunk nem szabad. *B—gh.*

* * *

Political Science and Comparative Constitutional Law.
Volume I, Sovereignty and Liberty. Volume II, Government. By
John Burgess Ph. D. LL.D. Professor of History, Political Science
and International Law, Dean of the University Faculty of Political
Science. Boston and London. Ginn and Company 1890—1891.

Ha a tudomány is oly magas fokon állana az északamerikai Egyesült-Államokban az európai tudományhoz képest, mint a mennyire határozottan műveltebb a yankeeknek most már közel ötvenmilliónyi tömege földrészünk legelső cultur-nemzeteinek átlagos állampolgári tömegeinél: akkor bizonyára azt kellene mondanunk, hogy a szellemi élet ez idő szerint a Franklin hazájában tetőzik. Ettől azonban még ugyancsak messze esik Amerika. Legfőlebb a természettudományok terén bír fölmutatni oly nagynevű buvárokat és gondolkodókat, a kik a német, angol, francia, olasz, svéd,

hollandi vagy dán legkiválóbb buvárokkal és gondolkodókkal egy s más tekintetben méltán versenyezhetnek; a tudományok egyéb ágaiban csak vajmi ritkán főglálnak el jelentékenyebb positiót Eddison honfitársai. Különösen hátra volt maradva az államtudományi irodalmuk: holott az ember azt hihette volna, hogy az öröklött államintézmények azon nagyszerű átalakulása, melynek színhelye éppen Amerika volt, oly lendületet fog ott adni az államtudománynak s ennek keretén belől az összehasonlító államjognak, alkotmánytörténelemnek s mindenkéül az államformákról szóló tannak, hogy meg fogja érezni a hatását az európai államtudomány is.

Mindez nem történt meg; s ha európai államtudósok tanulmányozzák is a «*Federalist*»-et, Jefferson, Madison, Hamilton alkotmánypolitikai értekezéseit, Lieber könyvét a politikai szabadságról és Theodore Woolsey műveit: ez többnyire csak másodlagos indokokból történik, s a termékenyítő visszahatás ugyancsak nem mutatkozik e révén az oceánon inneni szakirodalomban.

Most végre két hatalmas kötet fekszik előttünk egy amerikai államtudós tollából. Nagy zajt ütnek vele. Szerzője egyetemi tanár és ugyancsak az államtudomány tanára a maga szövetséges köztársasági hazájában; de nem egyedül ez teszi őt érdekessé. Van valami, a mi szokatlanul sensationális színezetet kölcsönöz neki és ez az, hogy korántsem autodidakt, mint a régebbi amerikai kitünőségek legtöbbször; nem lapkihordó gyerekből vagy boltoslegényből alakult ő át holmi selejtes önművelődés árán «tudományos kitünőséggé», még csak könyvtáros sem volt soha, mint a hirneves nemzetgazda Carey, hanem az összes tanfolyamokon szabályszerűleg végighatolt bölcsészettudor és jogtudor, a ki a Németbirodalom egyetemlein képezte ki magát szaktudóssá.

Két kötetes munkája nevezetes egy szellemi termék. Örvendetes annyiban, hogy ő is hozzácsatlakozott, még pedig a czéltudatosság egész erélyével azon újabb és valóban korszerű, valóban tudományos irányhoz, a mely csakis az alkotmánytörténelem és az összehasonlító államjog eredményeinek alapján, a művelődéstörténelem és gazdasági történelem korszakról korszakra való kritikai fölhasználásával tartja lehetőnek ma már egy komolyan számbavehető *államtudománynak* fölépítését. A mi nem ezen empirikus anyagból emeli ki inductív úton a maga rendszerét s ennek keretén belül a maga alapvető elméleteit, hanem holmi meta-

physikailag ködös eszmefejtegetésekből, s ezenfelül pedig legfőlebb még Aristotelesből, Montesquieuból, vagy Stahlként a bibliából igyekszik összekötni az állam elméletét, az — jelzett irány¹ szerint — nevezheti magát, ha úgy tetszik, akár állambölcsészetnek — Staatsphilosophie — vagy bármi egyébnek széles e világon; de nem nevezheti magát ma már *államtudománynak* — science politique, political science, wissenschaftliche Staatslehre, — mert ezt a nevet semmi esetre sem érdemli meg.

No hát ennek a nagy követelménynek akart ez a német egyetemeken tanult amerikai, *Burgess*, — mondom és ismételve hangsúlyozom: ez a *német egyetemeken* képzett *amerikai* államtudós is körülbelül megfelelni, a midőn hozzáfogott ezen két kötetes munkájának a megírásához. Mondom körülbelül, mert miként már a könyv címe — *Political Science and Comparative Constitutional Law* — mutatja, nem olvastotta együvé, hanem csak könyvészeti összfüggésbe hozta egymással a szorosabb értelemben vett államtudományt — political science — az összehasonlító alkotmányjoggal — comparative constitutional law — egy ugyanazon könyvcím alatt. Minden bizonynyval a német «Staatsrechtslehrer»-ek azon szokása hatott rá, a mely szerint pl. Bluntschli is külön könyvet irt az «*Allgemeine Staatslehre*»-ről és egy másikat az «*Allgemeines Staatsrecht*»-ről. Másfelől annyiban sem emelkedett még *Burgess* föl egészen a föntjelzett államtudományi színvonalra, hogy a culturtörténelmi és gazdaságtörténelmi mozzanatokat sem dolgozta bele inductiv alapon a maga «*Political Science*»-ébe. Különben még azon tervrajz alapján is, melyet *Burgess* magának fölállított, jelentékeny szolgálatokat tehetett volna az államtudománynak, ha lett volna először is minden irányban helyes elméleti s gyakorlati érzéke, és másodsor, ha nem rontotta volna meg benne a német egyetemnek hagyományos orthodoxiája azt a józan érzéket is, a melyet magával hozott a világra, midőn megszületett Amerikában. Valóban, e két kötetes munkája nagyon értékteljes a második kötetben, kivált az amerikai s angol államtudományok mérlegelésében és nagyon gyarló, nagyon félszeg az első kötetben, a hol ő is holmi «*Staatslehre*»-vel akarja gazdagítani amerikai-angol nyelven a világirodalmat.

¹ L. Kritik der Staatsformen des Aristoteles. Von Julius Schvarcz 1891. és Montesquieu und die Verantwortlichkeit der Räte des Monarchen. Von Julius Schvarcz 1892. (Leipzig, Wilhelm Friedrich).

A *Burgess* államtudományi elmélete már azért is a gyökereiben el van hibázva, mert nem hogy tovább igyekeznék haladni az államformákról szóló tanban azon nyomokon, a melyeket az elévülhetlen érdemű *Robert von Mohl* hagyott örökségül egy korszerűbb iránynak, de egyenesen sikra száll a boldogult *Robert von Mohllal* és igazán «*Go-a-head!*» «szellemben, sőt meglehetősen durván összeostobázza a német szakirodalomnak ezen még manap is legnagyobb tekintélyét, csak azért, mert ez a *Robert von Mohl* más véleményben volt Aristoteles államforma-tana felől, mint 1814-ben *Schleiermacher!*

Hihetetlenül hangzik és mégis úgy van. Ez az amerikai tudós *Burgess* él-hal Aristotelesnek államforma-tanáért, s ezen aristotelesi államforma-tannak még csak azon gyarlóságait sem veszi észre, a melyeket *Robert von Mohl* két emberöltővel ezelőtt jelölt ki az «*Encyclopaedie der Staatswissenschaften*»-ben (110. l.), sőt egyenesen összeszidja *Robert von Mohlt*, a mért hogy ez utóbbi azt merte állítani, miszerint Aristoteles államformai elmélete nem szerves mozzanatok elvén, de pusztán arithmetikai tekinteteken alapúl, holott *Schleiermacher* — mint *Burgess* hiszi és ugyancsak harsány hangon kürtölgeti — ennek éppen az ellenkezőjét mutatta ki.¹ De hát hol és mikor mutatta volna ki ezt a szegény jó öreg, bölcselgető *theologus* *Schleiermacher*?

Hát a hely nagyon előkelő, az igaz, mert nem csekélyebb helyen tartott *Schleiermacher* egy ilyenforma végeredményben leledző értekezést, mint a *berlini tudományos akadémiá* előtt; de már az időpont legkevésbé sem imponálhat korszerűleg képzett szaktudósoknak: mert hát *Schleiermacher* a század elején, 1814-ben tartotta ezt a szerencsétlen értekezését a berlini akadémiá előtt! Aztán minő furcsa egy fölfogás: *Robert von Mohlt*, a modern államtudomány ezen egyik leg-

¹ *Burgess*, *Political Science* I, p. 72: I think it (Von Mohls criticism) is not only an *unjust*, but a *crude* and *careless* criticism. — P. 73: *Schleiermacher* has demonstrated the spiritual and organic character of this Aristotelian principle of classification. — P. 81: My contention is therefore that the classification of states as to form, in to monarchies, aristocracies and democracies is both correct and exhaustive; that no additional forms can be made out of a combination of these, or out of a union of several states, and that the notion that there can be proceeds from the confounding the state and government, in the treatment of the subject.

nagyobb úttörő kitünőségét akarni agyonütnetni egy *theologus* által, a ki — minden egyéb téren nem csekély érdemei mellett — soha politikával alaposan nem foglalkozott és a kinek hirhedt Platon-fordítása is csak arról kezeskedhetik, hogy még a görög filozófiába is erőnek-erejével bele akarta olvasni a német transzcendentális bölcsészetnek mindazon agyafurtságait, a melyekről Hellas bölcsészei, kik még nem voltak a *«beschränkter Unterthanenverstand»* kategóriába rendőrileg beleszorítva, ... még csak nem is álmodtak! Mindezen tekinteteknél fontosabb, hogy Schleiermacher theologusnak 1814-diki államformatani értekezése tárgyilag megvizsgálva is egyike a legkritikátlanabb tudákos kísérleteknek, a melynek kieszelésébe még az a félreismerhetlen mucker-vágy is ugyancsak belevegyült: hizelegni a sorok közt a rendi monarchiának minden egyéb államforma rovására.¹

Ezt maga *Burgess* is észrevehette volna, ha nem kábúl el annyira a *Schleiermacherék* nimbusától, hanem egy kissé fontolóra veszi Schleiermacher azon kísérletét is, a melyben ez a bölcselkedő theolog és Platon-fordító egyenesen odajut ki a maga érvelgetésében, miszerint a monarchia (már t. i. a rendi monarchia) a legtökéletesebb államforma, a demokratikus köztársaság pedig a képzelhető legalantasabb fokú államforma ezen az árnyékvilágban.²

Burgess sok mindenfélét hord össze az ő I-ső kötetében (*«Political Science»*): de mint uralkodó kritikai alapvető eszme csak azon egy gondolat vonul keresztül ezen egész összehordott

¹ Hogy *Bluntschli* is fölvette a *Schleiermacher* államformatani (abortív) elméletét — sőt elismerőleg vette föl — a maga félhivatalos terjesztésre szánt egyetemi kézikönyvébe, az *«Allgemeine Staatslehre»*-be, ennek is meg volt a maga indoka; csakhogy ez az indok nem annyira államtudományi kritika követelményeiben heresendő, mint inkább oly természetű ösztönzésekben, a melyek a különben annyira érdemdús (schweizi származású, de már az 50-es években teljesen loyális rendi németté lett) államtudóst még arra is rávetemedítették, hogy ugyancsak az *«Allgemeine Staatslehre»*-ben egészen megilletődött komolysággal méltassa a *Stahl* szemforgatólag furfangos elméletét. Az igaz, hogy akkortájt még a *«christlich-germanisch mittelalterliche Staatsromantik»* nagyon is fölszínen úszott a német államok félhivatalos világában: de hát egy oly szabad politikai légkörben született politikai gondolkodónak mint *Burgess* mégis csak kellett volna különböztetni tudnia egyfelől az *alapos* német tudomány, másfelől meg a szakirodalmi pharizeuskodás elmeszüleményei között!

² *L. Abhandlungen der königl. preuss. Akademie der Wissenschaften 1814.*

anyagban, hogy meg kell jól tudni különböztetni az *államformát* («form of state») a *kormányformától* («government»). Hát hiszen ebben Burgessnek teljesen igaza van; csak hogy azon következtetések, a melyeket ebből a tételéből minden lépten levon, nagyon is nélkülözik a szakértő kritika ismérveit, és még ott is, a hol kifogástalanul vonja le a maga következtetéseit, még ott is többnyire nagyon félszegen alkalmazza azokat. Így még Bluntschlira is kisüti, hogy Bluntschli is összezavarja az államformát a kormányformával,¹ a mi fölött bizonyára csak mosolyogni fognak tudni még azon kritikusok is, a kik különben nem szoktak esküdni a Bluntschli mester szavára. De hát ezen Bluntschli-ellenes érvelgetésre is csak azért van szüksége *Burgess*-nek, hogy annál jobban bizonyíthatassa, miszerint az *Aristoteles* államformatani elmélete ép annyira kimerítő, mint correct.²

Burgessnek tagadhatlanul szélesebb a szaktudományi látköre, mint azon német állambölcészeké, a kik őt félrevezették: de még azon eredményeit is, a melyeket helyes uton ért el, oly ködös német észjárással formulázza meg, hogy az ember csak sajnálkozva csodálkozhatnak egy egészséges inductiv amerikai agynak illetén eltévelyedései fölött. Pl. egy helyütt azt mondja, hogy a demokratikus állam szükségkép kell, hogy nemzeti állam is legyen egyúttal. Ez idáig helyes, de midőn azt mondja, hogy az oly állam, a melynek népessége valóban nemzetivé lett már, elkerülhetlenül demokratikus állammá is fog átalakulni:³ ekkor az embernek azonnal eszébe jutnak a német államok, a melyeknek népességei — «population» — csakugyan nemzetiek is már minden kétséget kizárólag, és mégis létezik-e (alkotmányos) állam Európában, a mely kevésbbé volna ma még demokratikus, mint a német államok jelenleg? Inductiv államtudós, a kinek a nyelvezetét nem rontotta el a német transcendentális állambölcészlet, bizonyára kellő formába tudta volna önteni és egyúttal egészséges, életrevaló, igaz tétellé bírta volna fejleszteni a *Burgess* ugyanezen gondolatát. Angol vagy fran-

¹ Burgess, Political Science (I.) p. 77.: Bluntschli confounds state and government.

² Burgess, Political Science (I.) p. 81.: The Aristotelian proposition is correct and exhaustive. (L. erre vonatkozólag: Kritik der Staatsformen des Aristoteles. Von Julius Schvarcz. Leipzig, Friedrich Wilhelm, 1891.)

³ Burgess, Political Science (I.) p. 82.: The democratic state must be a national state, and the state whose population has beame truhu national will inevitably become democratic.

czia, vagy akár olasz államtudós nem azt mondta volna a mit Burgess — habár körülbelül ugyanazt is gondolta volna, a mit ez utóbbi — hanem azt, hogy oly állam, a melynek népe már teljesen egységes nemzeti társadalommá fejlődött, előbb-utóbb demokratikus állammá fog átalakulni minden bizonynyal. És az ekként kifejezett gondolat jogosúlt is lett volna: mert hát, hogy a német államok is demokratikus államokká fognak előbb-utóbb átalakulni, erre vall egész Európa alkotmányfejlődése és benne is van ez már az emberi művelődés haladólagos fejlődésének törvényében: mind-össze is idő kérdése, hogy évtizedek avagy századok multán fog-e ezen átalakulás bekövetkezni?

Érdekes, a mit *Burgess* az angol alkotmánytörténelemből sző bele munkájának első kötetébe, habár e tekintetben is vajmi gyakran nélkülözi a szabatosságot úgy gondolatban, mint nyelvezetben. Így többek közt, midőn egész átalánosságban állítja, hogy Anglia jelenlegi alkotmánya nem létezett az 1832-diki Reformbill keresztlívitele előtt.¹ Jóval értékteljesebb azonban a második kötet, a «*Comparative Constitutional Law*» vagyis az összehasonlító alkotmányjog tárgyalása. Épen nem kimerítő az a kép, a melyet bemutat; nagyon fölületes megpislantásban részelteti ugyanis a legtöbb európai államot; sem Olaszországot, Spanyolorzágot, Portugalliát, Ruméniát, Görögországot, sem Hollandiát, Dániát, Svédországot, Norvégiát nem méltatja tüzetesebben; hasonlóan bánik el Ausztriával, Magyarországgal, sőt még a Schweiznek is nagyon szűk marokkal mér; Oroszországot, Szerbiát, Bulgáriát és a Törökbirodalmat alig érinti. Annál bővebben foglalkozik ezen négy állammal: Nagy-Britanniával, Franciaországgal, a Németbirodalommal és az Egyesült-Államokkal. Legjobban természetesen saját hazáját ismeri; Anglia államintézményeiben is otthon van; Franciaország államjogát már kevésbé ismeri; a Németbirodalomét csak tűrhetőleg.

Mindezek daczára nagyon sokat lehet tanulni a *Burgess* könyvéből. Az irány, a melynek szolgálatába lépett, a jövő iránya is egyúttal. Vajha mentül képzetesebb erők vállalkoznának ezen irány művelésére európaszerte, minél előbb! S.

* * *

¹ Burgess. Political Science (I) p. 91.: The present constitution of Great Britain did not exist before the year 1832. Hzl. e. erre vonatkozólag Stubbs, Constitutional History of England, I., i. h.

Der Darwinismus gegen die Socialdemokratie. Otto Ammon. Hamburg, 1891. Szellemes eszmemenet, jól fölszerelt, szakképzett ítélőtelenség, de alapjában elhibázott elmélet, minőt csak a socialdemokratia rémképétől iszonyodó német szobatudósok hozhatnak létre a XIX. század végével. Midőn ezt a könyvecskét olvastuk, annak a bécsi philolognak, *Penkának* a kísérlete jutott eszünkbe, a ki ezelőtt pár évvel nyelvészeti darwiniskodással akarta beigazolni a modern társadalmakban még többé-kevésbé mutatkozó rendi tagozatok szükségességét és fönmaradását az idők végezetéig. Az előttünk fekvő könyvecske szerzője is hasonló szellemi bajban szenved. Ő meg szerves világban mutatkozó Darwin-féle «*természetes választás*» «*Natural Selection*» tüneteiből akarja κατ' ἀναλογία» bebizonyítani a socialdemokratia képtelenségét, sőt még ennél is nagyobb föladatra vállalkozik. Hogy t. i. a socialdemokratia képtelenségét kimutathassa, előbb ugyancsak a Darwin-féle «*Natural-selection*»-ból akarja kimutatni magának a nem socialdemokrat, de egyszerűleg demokratiai értelemben vett állampolgári jogegyenlőségnek képrelességét is. Mi sem vagyunk bámulói a socialdemokrata ábrándoknak, egyszerűleg nemeslelkű tévhitből származó badarságoknak tartjuk azokat: ámde a demokratiai értelemben vett állampolgári jogegyenlőséget nem zavarjuk össze a socialdemokrata ábrándokkal, hanem nagyon is kilátásba látjuk helyezve azokat az összes európai alkotmányfejlődés és társadalmi fejlődés által *annak idején* még azon államokra nézve is, a melyek ma még a hagyományos *rendi tagozat* formáiban tartják lekötve a maguk nemzeti társadalmát. Valóban nem komoly dolog, a mit ez a különben eléggé szellemes hamburgi könyvecske művel az állampolgári jogegyenlőség eszméjével. A rendi tagozat egyszerűleg szükséges voltát azon biológiai tényből véli levezethetni, miszerint a szerves világban is *válfajok* keletkeznek természetes választás által és azután meg is állandósulnak. Arra természetesen szerző nem is gondol, hogy a rendi tagozat legfőlebb néhány századon át birta csak magát nem egy államban mint átmeneti phasis föntartani, s hogy már sem a franciaia, olasz, norvég, rumén állampolgári társadalomban, sem a schweiziben, görögben, szerbben nem létezik rendi tagozat, sőt tulajdonkép már a spanyolban, portugálban sem, és hogy magában az angol állampolgári társadalomban is csak a «*peerage*» és «*baronetage*» nagyon szűk körű intézményében észlelhető még némileg a hajdani rendi